

Hilâfetin Emevîlere Geçişinde Kadının Siyasetteki Etkisinin İlk Dönemle Mukayesesi

A Comparison of the Influence of Women in Politics Transition of the Caliphate to the Umayyads with the First Period

Bayram Arif KÖSE

Artvin Çoruh Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Artvin, Türkiye

Department of History, Artvin
Çoruh University, Faculty of Arts
and Sciences, Artvin, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 24.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 30.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 26.05.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Bayram Arif KÖSE
E-mail: b.arifkose@artvin.edu.tr

Atıf: Köse, B. A. (2023). Hilâfetin Emevîlere Geçişinde Kadının Siyasetteki Etkisinin İlk Dönemle Mukayesesi. *Turcology Research*, 77, 172-182.

Cite this article as: Köse, B. A. (2023). A Comparison of the Influence of Women in Politics Transition of the Caliphate to the Umayyads with the First Period. *Turcology Research*, 77, 172-182.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Emevî ilk dönem siyasî yaşamında Hz. Âişe'nin (r. anha) etkilerini görmek mümkündür. Hind binti Utbe ise oğlunun devlet içerisinde kariyer sahibi olduğu dönemde gözden uzakta bir hayat sürmüş ve devlet işlerine müdahil olduğu pek görülmemiştir. Hind binti Utbe'nin Mekke'nin fethinden sonra cahiliye döneminin aksine etkinliğinin azalması, onun Müslüman olmadan önceki faaliyetleriyle doğrudan alakalıdır. Onu İslâm tarihinin tanınır kadınlarından biri yapan bir detay daha vardı ki o da İslâm'ın ilk hanedan devletinin halifesi olan Muâviye'nin annesi oluşuydu. Emevîlerin halifeliği saltanata çevirmesiyle birlikte hem halifenin eşi hem de halifenin annesi olabilen Müslüman kadının bu statüsü onun halifeyi etkilemesini kaçınılmaz kılmalıydı. Ama Emevîlerin ilk halifesi buna müsaade etmemiştir. Ayrıca Kureys'in dışındaki farklı kabilelerle yapılan evlilik akitleri Emevî haremîni çok daha siyasî bir hüviyete bürümüşü. Bu çalışmada; kadına dair Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminden itibaren yaşanan gelişmeler Emevîlerin ilk iki halifesi dönemine kadar ele alınarak sistemdeki değişimin kadının siyasî konumuna etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âişe, Hind, Muâviye, Emevî, Kadın

ABSTRACT

With respect to the Umayyad first period political life, it is possible to observe the impacts of Hz. Aisha (r. anha). Hind binti Utbe led a life out of sight when her son had a career within the realm of the state, and it was concluded that she did not get involved in state affairs. Contrary to the age of ignorance, the decrease in the effectiveness of Hind bint Utbe, after the conquest of Mecca, is directly related to her activities before she became a Muslim. She made one of the well-known women in Islamic history: She was the mother of Hz. Muawiyah, the caliph of the first dynastic state of Islam. As a matter of fact, with the Umayyads turning the caliphate into the sultanate, the Muslim woman could now be both the wife of the caliph and the mother of the caliph. It was inevitable for a woman of this status to influence the caliph. In addition, the marriage contracts made with different tribes other than the Quraysh made the Umayyad harem much more political. In this study; developments regarding women from the period of Muhammad (pbuh) to the period of the first two caliphs of the Umayyads were analyzed, and the effects of the change in the system on the political position of women were examined.

Keywords: Â'isha, Hind, Muawiyah, Umayyad, Woman

Giriş

Emevîler (41-132/661-750) (Yiğit, 1996: 87-104) yaptıkları köklü değişiklikler ve benimsedikleri idarî metotlar sayesinde İslâm toplumu ve siyasetinde günümüze değin konuşula gelmiş bir İslâm hanedan devletidir. Orta çağın siyasî sisteminde geçerli olan hanedanlıklar hakkında doğru kanaate varabilmek için bu hanedanlıkları çok yönlü incelemek yerinde olacaktır. Sadece siyasî hayatları değil aynı zamanda hanedanın yapısal kimliğini ortaya çıkarmak onlar hakkında müphem kalmış olan pek çok gerçeği de aydınlatacaktır. Emevî ileri gelenlerinin ailesinin, hanımlarının, annelerinin veya diğer kadınlarının çok

fazla ön planda olmaması gerçeği, onların hanedan yapısı, aile hayatı ve haremî hakkında bilgi edinebilmemizin önünde ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Kaynakların genel itibarıyla çok az bilgi verdiği Emevî kadınlarının siyasî ve toplumsal hayattaki yeri, direk veya dolaylı olarak devlet işlerine müdahil olması, eşleri veya çocukları olan halifeleri etkilemeleri gibi mevzuların anlaşılabilmesi kaynaklarda yer alan sınırlı bilgiyi titizlikle gözden geçirmekle mümkün olacaktır.

Hulefâ-yi Râşidîn (11–41/632–661) (Fayda, 1998: 324–338) döneminde daha çok sahâbeyle şekillenen İslâm toplumu, Emevîlerle birlikte tâbiîn ile şekilleniyordu. Hâkimiyet alanını genişleten Müslümanlar farklı millet ve coğrafyadan etkilendikçe pek çok alanda yenilikler yapıyorlardı. Şüphesiz bu etkilenenin ve değişimin en az görüldüğü alan kadının İslâm medeniyetindeki yeridir. Hz. Muhammed (s.a.v.) (v. 11/632) döneminde kadını ilgili kesinleşen hükümler Emevî döneminde de geçerliliğini muhafaza etmek zorundaydı. Fakat hilâfetin saltanata dönüşmesiyle birlikte tahtın varislerinin belirlenmesine sadece Ensar veya Muhacir etki etmiyordu. Bundan sonra halifenin kabile asabiyeti, özellikle ümmüveled adı verilen câriye validelerin nesep illiyeti ve saray kadınlarının otoritesi gibi pek çok sebep halife belirlenmesine hatta yönetim tarzına da etki edecekti. Bundan başka câriyeden çocuk sahibi olma yani istilâd meselesi de Emevîlerde kadına dair yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Hz. Ömer (r.a.) döneminden itibaren bu hususta takip edilen yollar istilâd-daki artışın önüne geçmeyi hedefliyor olsa da câriye hukuku bu statüdeki kadınlardan çocuk edinmenin önünü açıyordu. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in çok eşli bir dünya düzeninde aynı anda en fazla 4 kişiyi nikahlayabilme sınırlandırması getirmesi ve bunu da zorlaştıran şartlara bağlaması zamanla çok eşliliğin önüne geçmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Döneminden Emevîlere Kadının Siyasetteki Rolü

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yeni dinin gereklerini daha geniş kitlelere öğretmek, kadınlara haklarını hatırlatmak, kabileleri İslâmîyet'e ısındırmak ve kadınlara dair hükümleri onlar vasıtasıyla yaymak amacıyla yaptığı pek çok evlilik vardır. Müminlerin annesi olan Peygamber (s.a.v.) zevceleri sadece dinî hükümler hakkında görüş bildirmesi ayrıca siyasî konularda da dönem dönem ön plana çıkmıştır.¹ Kadının siyasal gelişmelere ve bu gelişmelerin doğurduğu askerî faaliyetlere müdahil olma hadisesinde İslâm tarihinin ilklerinden biri olarak tarihe geçen Hz. Âişe (v. 58/678) bu hususta kendinden sonraki dönemlere misal teşkil etmiştir. Onun Cemel Vakası'ndaki (36/656) rolü bir kenara bırakılınca Bedir Gazvesi'ne (2/624), katıldığına dair rivayetler ve Uhud Gazvesi'nde (3/625) su taşıma, haber toplama ve yaralıları bakma gibi geri hizmetleri yerine getirmiş olması kadının askerî alandaki rolünü anlamamız açısından mühimdir (Taberî: 2/569 vd. Fayda, 1989: 201–203). Bununla birlikte Hz. Muhammed (s.a.v.) dini getiren peygamber olarak istisna bırakılırsa İslâm dinine giren yani peygamberin davetine ilk icabet eden kişinin Hz. Hatice (r.a.) (v. 620) olması, kadına İslâm medeniyetinde, akâidinde ve içtimâî yaşamda müstesna bir statü kazandırmıştır.

Yine bununla ilgili olarak Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yakınlığı nedeniyle bir kısım siyasî olayda adı geçen Hz. Fâtıma'nın (r. anha) evinde Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) (11–13/632–634) hilâfeti nedeniyle Ensar ve Muhacir'den bir kısmın toplandığı hatta Hz. Ömer (r.a.) (13/23/634–644) ve Hz. Ali (r.a.) (35–40/656–661) arasında yaşanacak olası kavganın Hz. Fâtıma'nın (v. 11/632) ikna etmesiyle engellendiği gibi pek çok hadise kayıtlarda yerini almıştır (Savaş, 2017: 338).

İlk Emevî Halifesi Ebû Abdîrrahmân Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Ümevî el-Kureşî'yi (41–60/661–680) girdiği mücadelelerde özellikle de Hz. Ali ile girdikleri iktidar çekişmelerinde öne çıkaran hususlardan bir tanesi de şüphesiz kız kardeşi Hz. Ümmü Habîbe'nin (r. anha) (v. 44/664) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mübarek hanımlarından biri olmasıydı. Öyle ki bu mücadelelerde esir aldığı Amr b. Evs, Hz. Muâviye'ye; *"Beni öldürmeyesin, sen benim dayımsın."* deyince o da Evs kabilesiyle herhangi bir akrabalık bağlarının olmadığını belirterek bu akrabalığın nerden geldiğini sormuştur. Amr b. Evs ise emân almak karşılığında dayı-yeğen ilişkisini ispatlamak için şu ifadeleri kullanmıştır: *"Resûlullah'ın (s.a.v.) hanımı Ümmü Habîbe senin kız kardeşin değil mi? Ben onun oğluyum çünkü o müminlerin annesidir. Sen de onun kardeşi olduğun için benim dayımsın."* Bu cevabı çok beğenen Hz. Muâviye kan bağıyla olmasa da Kur'ân-ı Kerîm'in hükmüne göre onu yeğeni kabul ederek serbest bırakmıştır (Taberî: 5/62–63; İbnü'l-Esîr: 3/167).

Nesebi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) soyuyla Abdümenâf'ta birleşen Hz. Ümmü Habîbe, Kureys'in ileri gelenlerinden Ebû Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye'nin (v. 31/651–52) kızı olmakla birlikte annesi Safiye bint Ebû'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems olduğu için Hz. Muâviye ile anneleri farklı olsa da baba bir kardeşidir. Yine de bu durum Hz. Muâviye'nin, Resûlullah'ın kayınbiraderi olmasının önünde engel değildir. Hatta Zehebî'nin kayıtlarına göre Müslümanlar Hz. Ümmü Habîbe'ye duydukları saygı nedeniyle Hz. Muâviye'ye müminlerin dayısı olarak hitap etmişlerdir.² Hz. Muâviye'nin Hz. Ümmü Habîbe'yle kardeş olması hakem olayında da ön plana çıkarılmış meselelerden biridir. Zira Hz. Ali'nin hakemi Hz. Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) (v. 42/662–63) ile Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hakemi Hz. Amr b. Âs (r.a.) (v. 43/664) arasında

1 Bazı durumlarda savaş esiri olarak ele geçirilmiş olan kadınlar Müslümanlar tarafından esir statüsünden çıkarılarak eş olarak alınmaktaydı. Bundan başka müşrik kavim içerisinden çıkıp Müslümanlara sığınan kadınlar da mevcuttu. Bu kadınlar Mümtehine Süresi'nin; *"Yurdunu terk ederek Müslümanlara sığınmak amacıyla hicret eden mümine kadınlar geri iade edilmeyecek."* meâlindeki 10. âyet-i kerîmesinin hükmü gereğince iade edilmiyordu. Âyet-i kerîmenin inzal sebebi Hudeybiye'de (6/627–628) yapılan anlaşmada Müslümanlara sığınmak için hicret eden mümine kadınlara dair hükümlerin izahıdır (İbnü'l-Esîr: 2/173). Aynı yıl Mustalikoğullarıyla yapılan muharebe-lerde ele geçirilen esir kadınlar Müslümanlar arasında paylaştırılmıştı. Mustalikoğulları reisi Hâris b. Dirâr'ın kızı, Sâbit b. Kays veya amcasının oğluna verilince câriyelikten azat için belirli bir mal vermek karşılığında anlaşma yaptı. İslâm hukukunda mükâtebe olarak bilinen bu câriye-efendi anlaşması sonucu Hz. Muhammed (s.a.v.) onun bedelini ödemek şartıyla bu câriyeyi satın aldı ve onunla nikâhlandı. Adı Berre, yani sâliha kadın anlamına gelen bu câriyeye küçük câriye anlamında Cüveyriye adı verilmişti. Mehri ise onun kabilesinden kırk esiri serbest bırakarak ödemişti. Bu evlilik nedeniyle sahâbe kendi paylarına düşen bütün Mustalikoğullu mensuplarını Râsulü'llâh'ın bu yeni zevcesi ve artık müminlerin annesi olan Cüveyriye'ye hürmeten serbest bıraktı. Böylece Mustalikoğulları İslâm dinini kabul etmiş ve Hz. Muhammed (s.a.v.) akrabalık ilişkileriyle tebliğdeki amacına ulaşmıştı. Cüveyriye bint Hâris (r.a.) (v. 56/676) 7 hadis rivayet etmiştir (İbn İshâk: 293–294; Vâkıd: 55–56; Halife b. Hayyât: 68–69; Belâzurî: 2/76–78; Ya'kübi: 2/53; Taberî: 2/581–582; İbn Hibbân: 193, 208–209; İbnü'l-Cevzi: 3/219, 5/231; İbnü'l-Esîr: 2/161; Savaş, 1993: 146).

2 Hz. Ümmü Habîbe, Resûlullah'ın (s.a.v.) en çok başlık ödenen hanımıdır. Babası Ebû Süfyân henüz müşrik olduğu için onun velayetine müracaat edilmemişti ancak o kızının bu evliliğini onaylar şekilde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) reddedilmeyecek biri olduğunu belirtmiştir. Ebû Süfyân Müslüman olan kızının evine girdiğinde kızını onu müşrikler kerih olduğu hükmü üzere Resûlullah'ın döşegine oturtmadı. Bu evlilikten sonra Ebû Süfyân'ın kalbinin İslâm'a ısındığı hatta Mümtehine Süresi'nin; *"...bakarsınız Allah düşman olduklarınızla aranızda bir sevgi halk eder."* meâlindeki 7. âyet-i kerîmesinin bu sebeple indiği rivayetler dahilindedir (İbn İshâk: 290; Belâzurî: 2/72; Zehebî: a. 2/222; Zehebî: b. 2/301; Kazvinî: 125; Uraler, 2012: 318–319).

geçen konuşmada, Hz. Amr b. Âs, Hz. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye; "Eğer insanların Muâviye'nin İslâm'da bir geçmişti yoktur demesinden çekiniyorsan onlara Hz. Muâviye'nin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eşi Hz. Ümmü Habîbe'nin kardeşi olduğunu söyle." demişti (İbnü't-Tiktaka: 78; Taberî: 5/77). Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere Hz. Muâviye'nin kız kardeşinin müminlerin annesi vasfı taşınması ona henüz halife olmadan önce bile bir ayrıcalık sağlamış ve İslâm siyasetinde kadın etkisini göstermiştir.

Kadının siyasî yaşama müdahil olduğuna ya da buna mecbur bırakıldığına dair pek çok kayıttan biri de 49 (669) yılında Hz. Hasan'ın (r.a.) (v. 49/669) vefatıyla ilgili rivayetlerdir. Onun vefatında eşi Ca'de bint Eş'as b. Kays'ın parmağı olduğu iddiası akla Ümeyyeoğullarının da bu işin içerisinde olduğunu getirmektedir. Çünkü Emevî hilâfeti için hâla en önemli tehlike Ali evladının en güçlü temsilcisi Hz. Hasan'dı. Öyle ki Emevîler hanımı tarafından zehirlendiği ileri sürülen Hz. Hasan'ın Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına defnedilmesine bile karşı çıkmıştı (İbnü'l-Esîr: 3/306-307). Zaten Hz. Muâviye birtakım sözler vererek ondan devraldığı halifeliği verdiği sözlere uygun bir şekilde yürütmüyordu ve bu gidişat ikisi arasında problemlerin yeniden alevlenmesini tetikleyebilirdi. Dolayısıyla onun hilâfetteki faaliyetlerinin en büyük denetçisi muhalifi Hz. Hasan olacaktı.

Ancak yine de eşlerinden birinin kandırılmak suretiyle onu zehirlemiş olması rivayetini değerlendirirken yaklaşık yüz kadar evlilik yapmış olan Hz. Hasan'ın eşleriyle olan kişisel iletişimini de bilmek gerekmektedir. Fakat bu mevzuda yeterli bilgi olmaması daha çok onun zehirlenmesinin Emevîlerin planları doğrultusunda olduğu yönünde yorum yapmaya imkân vermiştir. Hatta Ca'de'ye bu suikastı gerçekleştirmesi hâlinde Hz. Muâviye'nin velayet oğlu Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Kureşî el-Ümevî'yle (60-64/680-683) evlendirilme vaadi dahi yapılmıştı (İbnü'l-Hallikân: 2/65-66).³ Onun Emevî sarayına gelin gitmenin cazibesine kapılıp Hz. Hasan'ı zehirlendiği ihtimali eğer doğru kabul edilirse bu olay Emevî Devleti'nin kadını kullanarak gerçekleştirdiği suikastların ilki olarak tarihteki yerini almıştır.

Hz. Hasan'ın öldürülmesine dair rivayetler değerlendirilince İslâm tarihinde kadının siyasî hayata girişinin entrikalar çerçevesinde olduğu görülmektedir. Uzun süren verem hastalığından vefat ettiğine dair rivayetten başka onun zehirli bir baldan yemesi neticesinde vefatı bu zehrin nereden ve nasıl geldiği sorusunu akla getirmiştir. Hz. Hasan'ın yaklaşık dört defa zehirlenmek istediği göz önünde bulundurulunca düşmanın ona gayet yakın olduğu ancak onu gizliden öldürmek istediği anlaşılmaktadır. Rivayetlerden biri Hz. Muâviye'nin hazırlanmış olduğu zehrin Ca'de tarafından Hz. Hasan'a verildiği yönünde, diğeri ise zehrin Hz. Hasan'ın Süheyl b. Amr'ın (r.a.) (v. 18/639) kızı olan eşi vasıtasıyla ona içirildiği yönündedir. Her iki rivayette şüpheler Hz. Muâviye'nin üzerinde toplanırken işin faillerinin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bu işi halletmesi karşılığında Hz. Muâviye, Süheyl b. Amr'ın kızına bin dinar vermeyi teklif etmişti (Belâzurî: 3/295-296).

Bu rivayetlerin Hz. Muâviye ve Hz. Hasan arasındaki iktidar çekişmelerinden ve siyasetten bağımsız değerlendirilmesi her ne kadar mümkün gözükse de Ca'de'nin Hz. Hasan'a karşı öfkeli olup olmadığı hususunu da irdelemek gerekmektedir. Belki de Hz. Hasan'ın hilâfeti kendi rızasıyla bırakıp eşi Ca'de'yi iktidarın en yetkili kadını olmaktan mahrum bırakmış olması da bu öfkede etkili olmuş olabilir. Çünkü bu işi yaptığı takdirde hanedandan biriyle evlenme hayali kuran Ca'de iktidarın kadınları arasında yerini almak istiyordu ve o bunu zaten önceden hak etmişti. Önündeki tek engel ise eşi Hz. Hasan'dı. Çünkü Hz. Hasan ona bu imkânı tanımamış ve hilafeti Hz. Muâviye'ye teslim etmişti.

İslâm tarihinde Hz. Muhammed'le (s.a.v.) olan uzun süreli evliliği, rivayet ettiği hadîs-i şerîfler ve müminlerin annesi olarak yer ettiği mümtaz mevkii Hz. Âişe'yi ister istemez Emevîler döneminde de bazı siyasî olaylarda görmemize neden olmuştur. Hz. Muâviye, hilâfete geçtikten sonra kendisine biati geciktiren Hz. Hüseyin'le (r.a.) (v. 61/680) olan ilişkilerinde Hz. Âişe'den bazı nasihatler dinlemiştir. Hz. Âişe ona Hz. Hüseyin'in durumunu sorunca; "Ey müminlerin annesi! Onlar benim için çok azizdirler, ancak ben Yezîd için biat almış bulunuyorum. Onların dışında bulunan herkes biat etmiştir. Yapılan ve tamamlanan biatin tekrar geri alınmasını uygun görüyor musunuz?" diye karşılık vermişti. Hz. Âişe ise onlara her durumda yumuşak davranmasını tavsiye ederek onların da inşaAllah biat edeceğini temenni etmişti. Bu sırada Hz. Âişe ona; "Kardeşim Muhammed'e yaptığın gibi şu anda ben de seni öldürmek üzere burada bir adam saklamış olsaydım buna ne derdin?" diye bir soru yöneltti. Hz. Muâviye son derece emin bir evde olduğunu hatırlatınca, Hz. Âişe bu cevap üzerine onu tasdikleyerek emân içinde olduğunu belirtmiş ve Hz. Hüseyin'e yumuşak davranma hususunda ondan söz almıştır (İbnü'l-Esîr: 349-350; İbnü't-Tiktaka: 74-76).

Hz. Muâviye'nin bu konuşmasında Hz. Âişe'ye; "Ey müminlerin annesi! Allah'ı ve Resûlu'nü tanıyan biri olarak bize Hak yolunu gösterdin ve bizi nefsimiz hakkında hayra teşvik ettin. Emrine itaat edilecek ve sözü dinlenecek şahsiyetsin." demesi değişen hilâfet sisteminde Hz. Âişe'nin halife üzerinde ve siyasette daha aktif olacağına bir işaretiydi. Hatta konuşmanın bitiminde Resûlullah'tan duyduklarından sonra Hz. Âişe'nin bu günkü konuşmasından daha güzel bir konuşma duymadığını çevresindekilere belirtmiştir (İbn Kuteybe: 247-248).

Hz. Muâviye her ne kadar tamamen Hz. Âişe'nin desteğiyle halife olmasa da her fırsatta hilâfetine ona tasdik ettirmekten geri durmamış ve ona pek çok hediyeler göndermiştir. Ayrıca Medine halkını kendisine biatta kararlı olan Muâviye b. Ebû Süfyân şehre adam gönderince muhaliflerin bir kısmı Ümmü Seleme'ye ne yapmaları gerektiğini sormuşlardı. Ümmü Seleme ise muhtemelen Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yola çıkardığı 3 bin kişilik birliği de göze alarak kan dökülmemesi adına biattan başka çare olmadığını dile getirmiş ve pek çok muhalifin biatına öncülük etmiştir. Bu kararı vermesinde her ne kadar Muâviye b. Ebû Süfyân'ın kuvvet kullanmadaki kararlılığı etkili olsa da bu hususta ona danışılması Resûlullah'ın hanımlarının Emevî iktidarında dahi müminlerin annesi vasfıyla iş başında olduklarını göstermektedir. Resûlullah'ın (s.a.v.) en son vefat eden eşi olan Ümmü Seleme 62 (681) yılında vefat etmiştir.⁴

3 Rivayetlere göre yüzden fazla evlilik yapan Hz. Hasan'a bu sebeple çok boşayan anlamında mıtak lakabı verilmişti (Fiğlalı, 1997: 283). Daha çok İranlı tarihçilerin ileri sürdüğü ve zayıf olduğu anlaşılan rivâyete göre Hz. Muâviye vefatı esnasında üç şeyden pişmanlık duyduğunu dile getirmiş ve hanımını kandırmak suretiyle Hz. Hasan'ı zehirlediğini itiraf etmişti (Kazvinî: 280).

4 Hz. Ümmü Seleme'nin hicretin 59. senesinde yani Hz. Muâviye döneminde vefat ettiğine dair rivayetler olmasına rağmen Hz. Hüseyin'in vefat haberine üzüntüsünden bayılması göz önünde bulundurulunca Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (60-64/680-683) hilâfetine ilk yılında vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır (İbn Hibbân: 313; Savaş: 2017: 340).

Hız. ÂiŖe müminlerin gözündeki bu statüsüne rağmen Hız. Hasan'ın Hız. Muhammed'in (s.a.v.) yanına defnedilmesi meselesinde Halife de dahil Emevî devlet ricaline söz geirememiŖti. Hız. Hasan'ın vasiyeti ve Hız. Hüseyin'in bu husustaki ısrarı bir yana Hız. ÂiŖe de Emevleri bu hususta iknaya yetmemiŖ ve Hız. Hasan'ın Bak Kabristanlığı'na (Cennetül-Bak) defni uygun grlmŖt (İbnü'l-Esîr: 3/306-307; Suyûtî, 231). Her ne kadar sözünü dinletememiŖ olsa da muhtemelen bunun sebebi yeni bir karıŖıklıđa meydan vermek istememesindendi.

Bundan baŖka müminlerin annesi sıfatıyla sahabye tavsiyelerde bulunan peygamber hanımlarının siyasete müdahil olması bu tavsiyelerden öteye gememiŖtir. Daha ok Hulefâ-yi RŖidn'den sonra sıklıkla karŖılaŖtıđımız bu durum sahabler arasındaki ihtilafları gidermeye yönelikti. Hulefâ-yi RŖidn'in müminlerin gözündeki konumu ve azametleri kadının siyasete müdahalesine lüzum bırakmıyordu. 51 (671) yılı olaylarında Hız. Ali taraftarlarından olan sahabe Hucr b. Adn'in (r.a.) (. 51/671) ldrlmesinden sonra bir rivayete göre Hız. ÂiŖe karŖılaŖtıđı Hız. Muâviye'ye; "Hucr'u öldürdüğünde senin hilmin nerede kaldı?" diye sorunca Hız. Muâviye; "Ey müminlerin annesi, benim yanımda rŖt sahibi kimse yoktu." Ŗeklinde cevap vermiŖti. Bu diyalogdan anlaŖıldıđı üzere Hız. Muâviye halife olunca bile Hız. ÂiŖe ileri gelen bir Ŗahsiyet olarak siyasi olaylara karıŖmasa da grŖn bildirmekte ve gerekli uyarıları yapmaktaydı. Ancak İbnü'l-Esîr'in (v. 630/1233) bu husustaki rivayetleri Hız. ÂiŖe'nin tavrının daha net ve sert olduğunu göstermektedir. Öyle ki Hız. ÂiŖe; "Eb Süfyân'ın insaflığı ve hilmi sende hiç de kalmamıŖ gibidir. Onun hilmi nereye gitti?" diye azarlamayla karıŖık bir soru ynelmiŖti. Bu bir nevi hesap sormaktı. Buna karŖın Muâviye; "Kavmimin senin gibi hilim sahibi olan kimseleri benden uzak durduğu için hilim benden de kaybolup gitmiŖtir. Sümeyye'nin oğlu Ziyâd bana bu iŖi yükledi, ben de infaz ettim." diye karŖılık vermiŖti. Hız. ÂiŖe baŖlarına gelen felaket, arkasından daha büyük felaket getirmeyecek olsaydı Hucr'un öldürülmesini deđiŖtirip durdurabileceğini belirtmiŖti. Ayrıca onun bid ve İslâm'a hizmet eden bir kiŖi olduğunu vurgulamıŖtı. Onun bu tavrı hilâfet üzerindeki etkisini gstermiŖtir (Taberî: 5/273; İbnü'l-Esîr: 3/328-329).⁵ Fakat bu gücü yine de onun müminlerin annesi olma vasfıyla iliŖkilendirmek daha doğru olacaktır.

Buna bir misal de İslâm tarihinin en karmaŖık ve üzücü hadiselerinin yaŖandđıđı bir döneme aittir. Bu karmaŖık ve içinden çıkılmaz olarak görülen hadiselerde yine Resûlullah'ın (s.a.v.) hanımlarından biri müminlerin annesi olarak üzerine dŖeni yapmaya gayret gstermiŖtir. Hız. Osman b. Affn'ın (r.a.) (v. 35/656) isyancılar tarafından evinde ablukaya alındđıđı sırada Hız. Ümmü Habîbe (r. anha) kalabalığa yaklaŖarak Emevîlerin Hız. Osman'da bir vasiyetlerinin olduğunu, yetimlerin ve dul kadınların haklarını korumak adına bu vasiyeti grenmek amacında olduğunu öne sürerek Halife'nin evine girmek istemiŖti. Ancak isyancılar buna müsaade etmediler (İbnü'l-Esîr: 3/43). Asilerin bu tavrı nedeniyle Emevîlerin vasiyetine dair kaynaklara bilgi yansımaya da onların dul kadınların ve yetimlerin hakkına dair hassasiyet gösterdikleri sonucuna varabilmekteyiz.

Kadınlar siyasi hayata tesir edebilecek derecede etkili olmasa da zaman zaman devletlerarası iliŖkilerde kendilerinden söz ettirmiŖlerdir. Hız. Ömer döneminde Müslümanlara saldırdan vazgeçen Doğu Roma kralına gönderilen birtakım hediyeler arasında Hız. Ali'nin kızı ve Hız. Ömer'in eŖi olan Hız. Ümmü Klsm'un (r. anha) (v. 41/661-?) kraliçeye gönderdiği parfüm ve eŖitli bardaklar da yer almaktaydı. Bu hediyeye karŖılık İmparator'un hanımı Halife'nin hanımına bir gerdanlık gndermiŖti. Hız. Ömer gelen bu hediye'nin yapılması gerektiğini Müslümanlara sormuŖtu. Müslümanların bir kısmı kraliçeye ait olan bu gerdanlığın hediye olarak mm Klsm'a verilmesinin uygun olacağı grŖnde idi. Bazıları da hediyeleŖmenin sevap olduğunu ileri sürerek bunun caiz olduğu yönünde grŖ bildirmiŖlerdi. Krala gönderilen elçinin Müslümanlar adına gittiğini belirten Hız. Ömer hediye'nin de Müslümanlara ait olacağına hükmederek gerdanlığı beytlmle devretmiŖti. Ayrıca Ümmü Klsm'un İmparator'un hanımına gönderdiği parfümün ücretini de mm Klsm'e dememiŖti (Taberî: 5/289; İbnü'l-Esîr: 2/585).

Siyasal GeliŖmeler IŖıđında Muâviye b. Eb Süfyân'ın Halife OluŖu ve Hind Binti Utbe

Dünya tarihinin hemen her döneminde kadının deđiŖik statü ve haklar kazanması baŖta itima, siyasi ve iktisadi olmak üzere pek çok alanda erkek egemen bir anlayıŖ içerisinde hayat sürdürdüklerini göstermektedir. Ancak sadece bazı müstesna medeniyetler onlara ailenin, devletin hatta tüm insanlığın baŖ mimarı olarak hak ettikleri değeri vermiŖtir. Bu medeniyetlerin öncülerinden bir olan İslâm Ŗeriat ve akidi Kurn-ı Kerîm ve Sünnet doğrultusunda kadın hakları meselesine geniŖ yer vermiŖtir. İslâm medeniyetinin cahiliye dönemi itima hayatının alıŖlagelmiŖ geleneklerini kesin olarak reddedip bunlara savaŖ aması insanlığın kadına bakıŖını da deđiŖtirmiŖti. İster kle olsun ister hr olsun kadına verilen hakkın erkeğin bahŖettiđinden öteye geçmeyen bir dünyada doğan Hız. Muhammed'in (s.a.v.) annesini çok erken kaybetmesi muhtemelen onun eksikliğini her an içerisinde hissetmesine neden olmuŖtu. Bu eksikliği kızı Hız. Ftma'ya anam demekle gidererek onun, babasının annesi anlamında mm ebh künyesi almasına neden oldu (Kandemir, 1995: 219).

Emr'l-mminn olan Hız. Muâviye'nin iktidarında annesi Hind binti Utbe'nin vefat etmiŖ olması müminlerin annesi statüsündeki Hız. ÂiŖe'yi iktidara etki edecek en gcli kadın yapmıŖtı. Halbuki Emevîlerin hilâfeti saltanata dnŖtrmesiyle birlikte kadın artık hem halife eŖi hem de halife annesi olabilmekteydi. Bu statüdeki kadının halifeyi etkilemesi kaçınılmaz gibi gözükse de Emevî sarayında halifeyi etkileyecek gcte bir kadın yoktu. Bu aslında İslâm tarihinde ilk defa bu kadar yetkiyi bir anda elinde bulunduran hanedandan beklenenin tam aksi bir durumdu. Hatta KureyŖ'in dıŖındaki farklı kabilelerle yapılan evlilik akitleri Emevî haremimi çok daha siyasi bir hüviyete brmŖ olmasına rağmen.

Babası Eb Süfyân, annesi Hind binti Utbe b. Reba b. AbdıŖems b. Abdimenf b. Kusayy el-KureŖiyye (v. 14/635) olan Hız. Muâviye'nin KureyŖ'e mensubiyeti ve Hız. Muhammed'in (s.a.v.) soyu olan Abdimenf ve Kusayy'in soyundan gelmiŖ olması, Araplar arasında eskiden var olan kabile üstünlüğü anlayıŖında ona avantaj sađlamıŖtı. Fakat aynı avantaj Hind binti Utbe'nin İslâm'la mŖerref olmasında bir yarar sağlamadığı gibi, kendinden önce İslâm'a girmiŖ olan kardeŖi Eb Huzeyfe ilk Müslümanlar arasında yerini alarak önemli sahablerden olurken Hind binti Utbe bir süre daha Müslümanların dŖmanları arasında zikredilmiŖtir. Hind binti Utbe'nin İslâm tarihindeki nemi

5 Belâzurî'deki bir rivayete göre Hucr'un öldürülmesiyle ilgili olarak Hız. Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.); "Eğer Muâviye Hucr'un Aynı Kantara-i Hulvan'daki hücumlarını görseydi, onun İslâm'a yaptđıđı hizmetin ne kadar büyük olduğunu anlardı." demiŖtir (Belâzurî: 343).

onun Ebû Süfyân'la olan evliliği ve bu evlilikten Hz. Muâviye'nin dünyaya gelişiyle yakından ilgilidir. Kendisiyle evlenmek isteyenlerin vasıflarına dair babasından bilgi almış olması ve evlilik tercihini kendisi yapmış olması (Kandemir, 1998: 64)⁶ ailenin Mekke eşrafından olduğunu göstermektedir.⁷ Diğer taraftan böyle bir aileden gelin getirmek de Müslümanlar için dahi önem arz ediyordu. Bu hususta kaynakların aktardıklarından Hind binti Utbe'nin kendisinden önce Müslüman olan kardeşlerinin İslâm fetihlerinde aktif rol alan kadınlar arasında oldukları anlaşılmaktadır. Zira bunlardan biri olan Hind binti Utbe'nin baba bir kardeşi Ümmü Ebân binti Utbe eşi ve kardeşi Ebû Hâşim'le birlikte Suriye fethinde yer almıştı. Ebû Hâşim Ecnâdeyn'de (13/634) şehit olurken geride bıraktığı hanımı başta Hz. Ömer (r.a.) olmak üzere önde gelen sahâbelerden evlilik teklifi almıştı. İbnü'l-Asâkir, Ümmü Ebân binti Utbe adlı başlıkta bu meşhur kadın hakkında geniş rivâyetlere yer vermiştir (İbnü'l-Asâkir: 70/197-199).

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) açıktan tebliğine ve İslâmiyet'in yayılışına kökten karşı gelerek bu hususta öncü olan Ebû Süfyân'ın, müşrikleri organize ederek Müslümanların ilk savaşları olan Bedir, Uhud ve Hendek (5/627) Savaşlarını başlatması Hind binti Utbe'nin de müşriklerin safında yer almasını kaçınılmaz yapmıştı. Müşrikler genelde savaşı terk edip kaçmamak için savaşlara kadınlarıyla birlikte katılmaktaydı. Diğer taraftan Hind binti Utbe'nin kardeşlerinden biri olan Ebû Huzeyfe'nin Müslümanların safında yer alıp müşrik babasını İslâm'a davet etmesi ve Müslümanlarla olan savaşlarda babası Utbe'yi, kardeşi Velid'i ve amcası Şeybe'yi⁸ kaybetmesi onu oldukça hiddetlendirmişti. Savaşın akabinde Müslümanlardan intikam almadan ağlamama, koku sürmeme ve kocasıyla birlikte olmama gibi radikal kararlar alması onun sağlam iradeli bir kadın olduğunu göstermektedir. Yine kocasının en önlere savaştığı Uhud Savaşı'nda organize ettiği diğer müşrik kadınlarla birlikte def çalıp şiir okuması ve müşrik ordusunu savaşa teşvik etmesi onu kabilesi arasında bir hayli meşhur yaptı. Tüm bunlardan başka Hz. Muhammed'in (s.a.v.) amcası Hz. Hamza'nın (r.a.) (v. 3/625) Uhud Savaşı'nda öldürülmesine dair Vahşi'yi teşvik etmesi hatta bunu gerçekleştirdiği takdirde tüm takılarını ona vermeyi vaat etmesi Hind binti Utbe'nin günümüze değin İslâm dünyasında bilinen şahsiyetlerden biri olmasına ve intikamı uğruna Hz. Hamza'nın çığırını çığnemesi sebebiyle âkiletü'l-ekbâd (çiğer yiyen kadın) olarak anılmasına neden olmuştur.⁹ Hind binti Utbe'nin yemininde dikkat çekilen hususiyetlerden biri de güzel koku sürmenin cahiliye döneminden itibaren kadının günlük yaşamında önemli bir yere sahip olduğudur. İntikam yeminini koku sürmemek üzerine yapması, kokunun kadın hayatındaki yerini göstermektedir. Hind binti Utbe bu yemininde kadının vazgeçilmezlerinden biri üzerine yemin ederek intikam hususundaki kararlılığını göstermişti. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan hükümlerden başka siyasî otoriteye göre değişkenlik gösteren kadının statüsü Emevîlerle birlikte güçlenerek devam etmiştir. Hind binti Utbe'nin Mekke'nin fethinden sonra cahiliye döneminin aksine etkinliğinin azalması onun Müslüman olmadan önceki faaliyetleriyle doğrudan alakalıdır. Özellikle eşi Ebû Süfyân'la birlikte İslâm karşıtı faaliyetlerin öncüsü olması hatta Hz. Hamza'nın şehadetindeki rolü haliyle müşrikler içerisindeki itibarını arttırmıştı. Onun etki alanı olan Mekke'nin Müslümanların eline geçmesi Hind binti Utbe gibi kadınlara İslâmiyet'e girmekten başka çare bırakmamıştı.

Yine de onunla alakalı olumsuz algı Müslüman olmasından sonra bile nispeten aynı kalmıştı. Bu durum Halife Hz. Muâviye'nin muhalif olan grubun onun nesebiyle alakalı ithamlarda bulunup halkı ondan soğutmaya çalışmasına kadar varmıştır. Muhaliflerden biri olan Ziyâd b. Ebîh, Hz. Muâviye'den aldığı tehdit mektubuna hutbeden verdiği cevapta onu, insan çiğeri yiyen kadının oğlu olarak nitelemişti (İbn A'sem: 286; İbnü'l-Esîr: 3/265).

Müşriklerin topluluk hâlinde Müslüman olduğu Mekke'nin Fethi'nde (8/630) Ebû Süfyân'ın evine sığınanlara dokunulmayacağı haberi alan Hind binti Utbe bu hususta kocasına karşı çıkmış hatta sakalını tutarak öldürülmeyi tercih ettiğini haykırmıştı. Ancak bu kez kararlılığı uzun sürmemiş ve kocasından bir gün sonra Müslüman olmuştur. Müslüman oluşunda putların onu ateşe ittiği ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) onu kurtardığı şeklinde rüya görmesi etkili olmuştur. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) biatında şartları kabul etmekte tereddüt yaşamamıştı. Günden güne inancını daha da perçinleyen Hind binti Utbe, Peygamber ailesine olan kinini tamamen terk ederek ehlibeyte karşı büyük muhabbet besledi. Hatta Müslüman oluşundan 6 yıl sonra kocasıyla birlikte bu kez Müslümanların safında katıldığı Yermük

6 Araplar evlilik tercihlerinde daha çok asalete önem vermekteydi. Onlara göre evlenecekleri kişilerde olması gereken ahlaki değerler, mensupları oldukları ailenin değerleriyle örtüşmeliydi. Zengin ve fakirlerin birbirleriyle evliliği servetten daha çok ailenin soyu nedeniyle olmaktadır. Yine de kişisel tercihler evlilikte belirleyici en önemli etkendi (Demircan, 2011: 245); Hind binti Utbe bazı kaynaklarda Ümmü Muâviye olarak kaydedilmiş ve onun bu şekilde tanındığı belirtilmiştir (İbn Hibbân: 163).

7 Hind binti Utbe'nin babası Utbe b. Rebî'a'nın Mekke ve Taîf'in ileri gelenlerinden biri olduğu Utbe delillerden biri de Kur'ân-ı Kerîm'de geçen; "Bu Kur'ân şu iki şehirden bir büyük adama indirilmeli değil miydi." (Kur'ân-ı Kerîm, Süre-i Zuhurf, v. 31) âyet-i kerîmesinde müşrikler tarafından kastedilen kişi olduğu yönündeki rivayetlerdir. Hz. Muhammed'i (s.a.v.) son peygamber olmaya yakıştıramayan müşrikler özellikle sözüne güvendikleri, hatip ve kabileler arası dengeleri iyi bilen Utbe b. Rebî'a'nın peygamber olmasını savunmuşlardı (Ertürk, 2019: s. 49). Ayrıca Hind binti Utbe'nin yapmış olduğu evlilikler de kabileler arası itibarına güç vermişti. Devrin en ünlü kumandanı olan Hâlid b. Velid'in amcasının oğlu Hafs (Fakih) b. Muğîre ile olan evliliğinden Ebân adlı çocuğu dünyaya gelmiştir (Suyûtî: 238-239). Onun yine de en meşhur evliliği Ebû Süfyân'la olanıdır ki bu evlilikten Hz. Muâviye (r.a.) dünyaya gelmiştir.

8 Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir husus daha vardır ki o da Hind binti Utbe'nin amcası Şeybe'nin Müslüman olmamasına rağmen Hz. Muhammed'le (s.a.v.) daha önce bir şekilde görüşmüş olmalarıdır. Hind b. Utbe'nin gerek babası gerekse amcası Şeybe'nin İslâm'ın ilk dönemlerinde müşrik olmalarına rağmen Hz. Muhammed'le (s.a.v.) irtibat halinde oldukları anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) makam ve para teklifinde bulunan Utbe b. Rebî'a yeni dinin yerleşmesinde çıkan kargaşada sulha öncülük etmek istemişti (İbn İshâk: 240-241). Ayrıca Taîf dönüşünde azılı müşriklerin tazyikiyle Mekke'ye dönmeye çalışan Hz. Muhammed'i (s.a.v.) Utbe b. Rebî'a ve kardeşi Şeybe b. Rebî'a bahçelerinde saklamışlar hatta hizmetçileri vasıtasıyla ona üzümlü ikram etmişlerdi. Resûlullah (s.a.v.) bu üzümlü *Bismillah* diyerek yemiştir (Taberi: 2/346).

9 Cahiliye döneminde sadece savaşlarda değil barış zamanlarında da içki ve eğlence meclislerinde def çalıp şarkılar söyleyerek erkekleri eğlendiren Kureys'in müşrik kadınları Uhud Savaşı'nda def çalıyor ve konakladıkları yerlerde askerlere Bedir Savaşı'nda öldürülenleri hatırlatıp intikam ve kin aşıyorlardı. İbn-İshâk'ın belirttiğine göre Hind binti Utbe ve beraberindekiler Uhud Savaşı'nda müşrikleri savaşa teşvik için şu beyti okuyorlardı: "Biz Tânk'ın (yıldız) kızlarıyız, savaşsanz size sarılır, yastıklarınız dizeriz. Şayet kaçarsanız sizden ayrılırız. Bu ayrılık sevgisiz bir ayrılık olacak." Fakat yenilgi üzerine Hind binti Utbe ve ona tâbi olan müşrik kadınlar savaş meydanından paçaları sıvanmış ve bileklerdeki halhaller görünürcesine kaçmışlardı. Erkekler ise onların esir edilmemesi için bazı çareler arıyorlardı. Ebvâ'dan geçtikleri sırada içlerinden bir kısmı kadınların Müslümanların eline geçmesinden endişelenerek bazı tekliflerde bulunmuşlardı. Tekliflerden biri Hz. Muhammed'in (s.a.v.) annesinin kabirini açıp oradaki naaşı yanlarına almak ve Hz. Muhammed'i (s.a.v.) bununla tehdit etmektir. Kadınların mahrem oluşu ve ele geçmesi ihtimaline karşı böyle bir yola başvurmışlardı. Eğer kadınlarından biri ele geçerse onu geri almak için kabirden aldıkları naaşı vereceklerdi. Ancak bu teklif Ebû Süfyân ve ileri gelenler tarafından, böyle bir mahremi işlenmesi durumunda Beni Bekr ve Huzâilâların da kendi kabirlerini eşelemelerinden çekindikleri için, şiddetle reddedildi (İbn İshâk: 357; Vâkıfî: 174-175, 258-259; Halife b. Hayyât: 61; Taberi: 2/484, 494; İbn Hibbân: 163; Kandemir, 1998: 64-65; Savaş, 2017: 34).

Savaşı'nda (15/636) yaptığı teşvik edici konuşmalar İslâm ordusunun cesaretini arttırmıştı (Zührî: 79; İbn Hibbân: 250; Kandemir, 1998: 64–65).¹⁰

Yermük Savaşı'nda kadınların birlik halinde mücadeleye sağladıkları olağanüstü katkı sonraki dönem savaşları için güzel bir misal teşkil etmişti. Emevîler döneminde her ne kadar ordunun mahiyeti ve unsurları daha düzenli birliklerin teşekkülü ve askerî sistemin başarılı bir şekilde işliyor olması kadınlara savaşlarda pek ihtiyaç duyulmamasına neden olsa da bazı şehir ve kalelerin savunulmasında kadınların da ister istemez savaşın içerisinde yer almasına neden olduğu görülmektedir. Bu tarz bir şehir savunmasında kadınlar ordu hiyerarşisinde emir komutanın bir parçası değillerdi. Daha çok taş ve sopalarla eşlerine yardım eden, bağ, bahçe ve evlerini düşmanlardan canı pahasına korumaya çalışan bir görüntü arz etmekteydiler.

Hind binti Utbe'nin biatında Hz. Muhammed'le (s.a.v.) aralarında geçen bazı konuşmalar İslâm dininin kadına bakışına dair kanun niteliği taşımaktadır. Daha önce yaptıklarından dolayı Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanına gitmekten çekinen Hind binti Utbe, bir rivayete göre Hz. Osman diğer bir rivayete göre kardeşi Ebû Huzeyfe b. Utbe ile gitmişti. Ebû Süfyan ona dün yalanladığın İslâm davasına bugün ne sebeple girmek istediğini sorduğunda o da Müslümanların Mescid-i Haram'da hakkıyla ibadet etmelerinden etkilendiğini belirtmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) biat etmek üzere gelen diğer kadınlarla birlikte Hind binti Utbe'ye, Hz. Allah'a şirk koşmamayı, hırsızlık yapmamayı, zina etmemeyi ve çocuklarını öldürmemelerini şart koşuyordu. Hz. Muhammed (s.a.v.) zina etmeyin dediğinde Hind binti Utbe hiç hür kadın zina eder mi şeklinde karşılık vermişti. Çocukların öldürülmesi meselesinde ise küçükten itibaren büyüttüğümüz çocuklarımızı büyüyünce mi öldüreceğiz diye karşılık verdi. Hind binti Utbe'nin bu şekilde konuşma yapması onun oldukça akıllı bir kadın olduğunu göstermekteydi. Ayrıca cimriliğinden yakındığı kocası Ebû Süfyan'ı şikâyet ettiğinde Resûlullah'tan (s.a.v.), kendisine ve çocuklarına yetecek miktarda malı Ebû Süfyan'dan alması yönünde emir almıştı. Kaynaklar Hind binti Utbe'den Kureyş kadınlarının efendisi, görüş, deha ve riyaset sahibi olarak bahsetmişlerdir (Taberî: 2/63–64; İbnü't-Tiktaka: 86; İbnü'l-Kesîr: 9/646–647).

Hind binti Utbe'nin, oğlu Hz. Muâviye'nin halife olup Emevî Devleti'ni kurmasından 30 yıl önce yani 14 (635) yılında vefat etmiş olması (İbnü'l-Esîr: 2/425) ilk Emevî halifesinin belirlenmesinde bir tesiri olmadığını göstermektedir. Ancak o çok küçük yaşlarından itibaren oğlu Hz. Muâviye'de liderlik vasıfları görmekte ve bunu çevresine açıklamaktan geri durmamaktaydı. Oğlunun ileride lider olacağından o kadar emindi ki onu bu minval üzere yetiştirip liderliğe hazırlamaya başlamıştı bile. Onun bu tavrı tarihi kayıtlarda yer alacak derecede fark edilir bir hal almıştı. Bu kayıtlardan bir tanesi de Ebû Hüreyre'nin Muâviye b. Ebû Süfyan hakkında; "*Hind'i Mekke'de gördüm. Yüzü sanki ay parçası idi. Arkasında olan bir adam da oyun oynamakta olan bir çocukla beraber oturmaktaydı. Adam geçti Muâviye'ye baktı ve şöyle dedi: Şu çocuğun yaşadığı takdirde kavmine lider olacağını şimdiden görüyorum. Adamın böyle demesi üzerine Hind de şöyle dedi: Eğer sadece kavmine liderlik edecekse, Allah onu şimdiden öldürsün.*" şeklinde söylediğine dair rivayettir. Aynı hâdise hakkındaki benzer kayıtlar ise Arapların ileri görüşlülerinden birinin küçük yaşta Muâviye'yi görünce Hind binti Utbe'yle aralarında geçen konuşmalardan ibarettir. Bu kişi Hind binti Utbe'ye; "*Öyle inanıyorum ki bu çocuk, kendi kavmine lider olacaktır.*" demişti. Hind binti Utbe ise; "*Eğer sadece kendi kavmine liderlik yapacaksa anası onu kaybedsin.*" şeklinde karşılık vermişti. Aynı diyalogun benzer şekilde nakli Hind binti Utbe'nin, oğlu hususundaki arzu ve hedefinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir (İbnü'l-Kesîr: 11/394). Hind binti Utbe'nin onda liderlik vasfı görmesi ve onun ileride kabile reisi değil de devlet başkanı olacağını öngörmesinin muhtemel çıkış noktası, önceki kocası Fakih'le yaşadığı bir problemde başvurdukları Yemen'li bir kâhinin bu yönde söylediği sözlerdi. Kâhinin henüz doğmamış olan çocukla ilgili sarf ettiği sultan¹¹ kelimesi bu manada kâhine inanmakta tereddüt etmeyen Hind binti Utbe'yi bir hayli ümitlendirmiş olacak ki oğlunun doğunca tüm Araplara sultan olacağından asla şüphe duymuyordu.

Hind binti Utbe bu düşüncelerini açığa çıkarırken aslında bahse konu oğlunun, bazı özelliklerine istinaden diğer çocukları arasındaki üstünlüğünü savunmuştur. Çünkü Ebû Süfyan, Hind binti Utbe'ye; "*Doğrusu benim bu oğlum, başı büyük bir çocuktur ve kavmine lider olmaya layıktır.*" dediğinde Hind binti Utbe, çocuk yaşta Muâviye'yi kucağına alarak sadece kavmine değil bütün Araplara liderlik edeceğini ileri sürmüş ya da en azından böyle öngörmüştü. Bunu da oğlunda gördüğü asalet, hilm, haya, kerim olmak, ailesinin en sevimlilerinden olması ve güzel sözlülük gibi hasletlere dayandırmaktadır ki bunlar zaten ideal yöneticide aranan vasıflara muvafıktı. Kaya gibi sağlam bir şahsiyete sahip olduğunu ileri sürdüğü çocuğunun, nesebi olan Fihroğullarına liderlik hususunda kendisine bağlanan umutları boşa çıkarmayacağından emindi. Öyle ki Hz. Muâviye'deki liderlik vasfının farkında olan Hz. Ömer bile ona Arapların Kısrası yakıştırmasında bulunarak bu duruma dikkat çekmiştir (İbnü'l-Kesîr: 11/394; Suyûtî, 235). Hz. Muâviye başta annesi olmak üzere çevresindekilerin kendisi hakkındaki liderlik tahminlerini boşa çıkarmamıştı. Özellikle Şam valiliği süresince Kafkasya ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda hissedilen azameti onu İslâm dünyasında tartışmasız lider yapıyordu. İslâm Devleti'nin sınırlarının güvenliği adeta Hz. Muâviye'den soruluyordu.¹²

10 Kadınların savaşlara doğrudan ya da dolaylı olarak katılması çoğu toplumda topyekûn seferberliğin gereklerindendi. Bundan başka Arap toplumlarında kadın ve câriyelerin sıradan bir şehir çatışmalarında dahi yer aldığı görülmüştür. 58 (677–678) yılında İbn-i Ümmü'l-Hakem'in valilik döneminde çıkan isyanlarda asilerden Hayyân b. Zabyân, taraftarlarını savaşa teşvik ederken İtrîs b. Urkub adlı kişi şehirde savaşımanın mahsurlarını; "*Kadınlar, çocuklar ve câriyeler çıkıp bizi taşıyacak.*" şeklinde sözleriyle izaha çalışıyordu (Taberî: 5/327). Bu olay küçük bir mücadelede bile kadın ve câriyelerin aktif rol alabileceğini göstermektedir.

11 Bir rivayete göre Hind binti Utbe'nin önceki eşi olan Fakih b. Mugîre, onun bir adamla gizli buluşmuş olabileceğinden şüphelenince Hind binti Utbe'nin babası Utbe kızının masumiyetini ispat için Yemen'li bir kâhine danışılmasına karar vermişti. Hafs (Fakih) b. Mugîre'nin yolcular ve misafirlere karşılıksız tahsis ettiği bir evi olması nedeniyle Hind binti Utbe'nin pek çok kişiyle muhatap olması normaldi. Buna rağmen onun zina edebileceğinden şüphelenince kâhine danışılmıştı. Neticede kâhin onun zina etmemiş bir kadın olduğunu belirtmişti. Ayrıca bu kâhin Hind binti Utbe'ye hitaben; "*Sen kendisine Muâviye denilen bir sultan doğuracaksın.*" demişti. Hind binti Utbe ise özür mahiyetinde elini uzatan kocası Hafs (Fakih) b. Mugîre'nin elini tutmadı ve bu çocuğun başkasından olmasını ümit ettiğini belirterek ona olan kızgınlığını dile getirdi (Suyûtî: 238–239).

12 Hind binti Utbe'nin Ebû Süfyan'ın hanımı olarak müşrikler nezdinde edindiği itibarının oğlunun idarede söz sahibi olduğu dönemlerde devam etmediğini görmekteyiz. Ne var ki Ebû Süfyan'la birlikte olduğu ileri sürülen gayrimüşrik eşi câriye Sümeyye'nin adı kayıtlarda daha fazla yer almıştır ki bunun yegâne sebebi Ziyâd'ın nesebini bu vesileyle Muâviye'nin nesebine ilhak etme girişimidir. Bu sebeple nesebinde şüphe duyulan Ziyâd bazen Ziyâd b. Ebîh (babasının oğlu) bazen de Ziyâd b. Ümmühü (annesinin oğlu) adıyla anılmıştır. Ziyâd'ın bu neseb ilhak girişimi annesi olduğunu iddia ettiği Sümeyye'nin ön plana çıkmasına neden olmuştu. Bu durum kadına dair yeni içtihatların da önünü açmıştır ki bazı ulemâya göre Muâviye b. Ebû Süfyan, Ziyâd'ın nesebini Ebû Süfyan'a dayandırmasını kabul etmekle yanlış bir hükme rıza göstermişti (İbnü'l-Esîr: 3/289–292 vd.).

Fakat burada belirtmek gerekir ki Hz. Muhammed'in (s.a.v.) tebliği karşısında Hind binti Utbe, eşi Ebû Süfyân'a ve genç yaştaki oğluna söz geçiremeyecekti. Annesinden birkaç gün önce Müslüman olan Hz. Muâviye (İbnü't-Tağrıberdî: 1/153) annesinin kendisi üzerindeki liderlik emellerini bir anda suya düşürmüş gibiydi. Ancak kısa süre sonra annesinin de İslâm'a girişi ve oğlunun yeni devlet düzeninde mertebeleri hızla kat etmesine şahit olması oğlu hakkındaki liderlik düşüncelerinin daha da perçinlenmesine neden oldu. İradesi ve azmiyle her iki dönemde de ön plana çıkan Hind binti Utbe her ne kadar oğlunun hilâfetine şahit olamasa da 14 (635) yılı vefatına (İbnü'l-Esîr: 2/425) kadar en azından oğlunun siyasî ve idarî karakterine şahitlik etmişti.

Hz. Muâviye'nin kardeşi Yezîd b. Ebû Süfyân, Hz. Ömer tarafından Şam'a vali tayin edildiğinde Ebû Süfyân, hanımı Hind binti Utbe'ye; "Gördün mü senin oğlun Muâviye benim oğlum Yezîd'in emrine girdi." demişti. Hind binti Utbe bu söze; "Eğer Arapların orduları sarsılır da sıkıntı baş gösterirse senin oğlunun benim oğlumun karşısındaki durumunu anlarsın." diyerek karşılık vermişti. Yezîd b. Ebû Süfyân'ın vefatından sonra Hz. Ömer'in Hz. Muâviye'yi vali tayin etmesini, Ebû Süfyân kavmiyetçilik olarak nitelemişti. Hind binti Utbe ise oğluna göndermiş olduğu mektubunda; "Hind gibi bir kadının senin gibi bir evlat doğurması çok nadirdir." diyerek geçmişteki unutulmaz olaylara atıf yapmıştı. Ayrıca oğluna valiliği için bazı nasihatlerde bulunan Hind binti Utbe, Hz. Ömer'e her hususta itaat etmesini söylemişti. Benzer nasihatleri yapan Ebû Süfyân ise İslâm'a geç giren bir kişinin oğlunun Muhacir ve Ensar gibi sahâbe dururken vali tayin edilmesini olağanüstü bir durum olarak değerlendirmiş ve Hz. Ömer'in liderliğinde itaatkâr bir vali olmasını tembihlemişti. Ebû Süfyân daha da mühim bir konuya değinmişti ki o da Hz. Muâviye'nin tayin edildiği valilik görevini hakkıyla yapması durumunda kendinden sonrakilere miras kalacağı hususuydu (İbnü'l-Kesîr: 11/394). Aslında bu mevzu İslâm idare sistemi için oldukça yeni bir durumdu. Şimdiye kadar Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren istisnalar dışında bırakılırsa idarî sistemde verâset değil liyâkat esası hâkimdi. Ancak bazı dönemler özellikle de Hz. Osman zamanında idarede akraba veya kabile asabiyeti meselesi gündeme gelmişti. Sonuçta hilâfet sisteminin babadan oğula miras kalması şeklinde saltanata dönüştürülmesi de gerçekten Ebû Süfyân'ın öngördüğü gibi Hind binti Utbe'nin oğlu Hz. Muâviye tarafından gerçekleştirilmiş ve İslâm tarihinde fitneyi bitiren köklü bir değişim olarak tarihteki yerini almıştı (İbnü't-Tiktaka: 88; İbn Haldun: 1/443-444).

Zaten Kureyş içerisinde Hz. Muâviye'nin imâmete ehil görülmesinde şüphesiz mensubu olduğu soyun önemi azımsanmayacak derece fazlaydı. Babasının Kureyş'in ileri gelenlerinden olmasından ziyade annesinin nesebinin birkaç batın ötede Hz. Peygamber'le (s.a.v.) birleşmesi ve onun da Kureyş'in ileri gelen kadınlarından olması Hz. Muâviye'ye imâmetin Kureyş'ten olması tezini savunanlar arasında büyük avantaj sağlamıştı. Onu halife yapan siyasal gelişmeler bir yana bırakılınca, imâmet tercinde ehlibeyte olan yakınlık mühimdi. Hz. Muâviye'ye bu olanağı sağlayan da annesinin hem Kureyş'ten olması hem de Hz. Peygamber'le (s.a.v.) aynı soydan gelmesiydi. Bir defasında Hind binti Utbe, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kızı Hz. Zeynep'le (r. anha) (v. 8/629) olan bir konuşmasında ona; "Ey amcamın kızı" diye hitap etmiştir (Taberî: 2/453; İbnü't-Tiktaka: 86; Kandemir, 1998: 64). Gerçekten amca çocukları olmadığı hâlde böyle hitap etmesi aralarında var olan akrabalık ilişkisini göstermektedir. Fakat şöyle de bir gerçek vardı ki hilâfeti Hz. Muâviye'ye kendi elleriyle teslim eden Hz. Hasan Resûlullah'ın kızı Hz. Fâtıma'nın oğluydu (İbnü'l-Hallikân: 2/65). Eğer hilâfet Hz. Muhammed'in (s.a.v.) soyuna yani ehlibeyte daha layık görülmüş olsaydı Hulefâ-yi Râşidîn'in ilki Hz. Ali, ikincisi ise Hz. Hasan olmalıydı. Fakat bu böyle olmayıp hilâfet Ümeyyeoğullarına geçerek saltanat sistemi içerisinde daha otoriter bir yönetim şekline dönmüştür.

Hz. Muâviye nesep illiyetini hilâfeti süresince de ön planda tutmaya çalışmıştı. 44 (664-665) yılında Abdullah b. Âmir, (v. 59/679) Basra valiliğinden azledileceği sırada Hz. Muâviye'yle aralarında geçen diyalogda ondan birtakım isteklerde bulunmuş ve bunların yerine getirilmesi hususunda söz istemişti. Hz. Muâviye bu sözleri yerine getirme hususunda inandırıcılığını arttırmak için; "Evet ben Hind binti Utbe'nin oğluyum, sana söz veriyorum." diyerek annesinin insanlar arasındaki saygınlığını veya tanınırlığını kullanmak istemişti. Annesinin gerek Müslüman olmadan önce gerekse Müslüman olduktan sonra insanlar arasında ileri düzeyde tanınır olması oğlu tarafından bir avantaja dönüştürülmüştü. Birkaç cümle öncesinde ise Ümmü'l-Hakem'in oğlu olduğunu vurgulayarak sözünün güvenilirliğini arttırmaya çalışıyordu. Hz. Muâviye'yle Abdullah b. Âmir arasındaki diyalogda ilginç olan bir şey daha vardı. Abdullah b. Âmir, Hz. Muâviye'den Arafat'taki malını ve Mekke'deki evlerini alma sözünden başka tayin ettiği valilere karışmama sözü almıştı. Bunlara ilaveten Hz. Muâviye'den kızı Hind'i kendine nikâhlanmasını istemişti. İlginc bir şekilde Hz. Muâviye buna da hiç tereddüt etmeden evet demişti (İbnü'l-Esîr: 3/288). Kabileler arası evlilik aktileri yapmak zaten onun takip ettiği siyasetin temel taşlarından biriydi ancak kızının rızasını almadan bu teklife onun velisi olarak evet demesi de beklenemezdi. Bu durumu bir kenara bırakacak olursak bile Abdullah b. Âmir'in bu teklifi muhtemelen kabileler arası akrabalık ilişkilerini diplomasinin bir parçası haline getiren Hz. Muâviye için geri çevrilmeyecek bir fırsattı.

Buna rağmen kadın haklarının gözetilmesi hususunda Hz. Muâviye'nin oldukça hassas davrandığı müelliflerin gözünden kaçmamıştır. Öyle ki şair Abdurrahman b. el-Hakem b. Ebû'l-As'a yazdığı mektupta kadınları şiirlerinde malzeme olarak kullanmamasını söylemiştir (Savaş, 2017: 392). Fakat genel teması kadınlar olan Arap şiirinde bunu uygulamak imkân dahilinde gözükmemektedir.

Akraba Tayinlerinde Kadın

Ümeyyeoğullarının iktidara gelmesiyle birlikte zaten Mekke'nin ileri gelenlerinden olan aile fertleri konumlarını daha da yükseltmişlerdi. Toplumsal farkın bazı alanlarda önceki dönemlere göre daha fazla hissedildiği Emevî iktidarında hanedan mensubu kadınların diğerlerine göre ekonomik güç ve nüfuz sebebiyle daha etkin oldukları görülmektedir.

41 (661-662) yılı olayları arasında zikredilen bir tayinde Amr b. Âs'ın (v. 43/664) teyzesinin oğlu Ukbe b. Nâfi'yi (v. 62/682) Kuzey Afrika valiliğine atadığı görülmektedir.¹³ Fakat bu tayin sürecine Amr b. Âs'ın annesinin veya akrabalık bağlarının etkili olduğuna dair bir işaret

13 Taberî'ye göre Ukbe b. Nâfi yaklaşık 9 yıl süren bu görevinden Hz. Muâviye tarafından 50 (670) yılında azledilmiştir (Taberî: 5/255). Ancak İbnü'l-Esîr, Taberî'nin bu kaydının yanlış olduğunu ileri sürerek, Mağribli tarihçilere göre onun Afrika'ya bu yılda tayin edildiğini hatta Keyrevân'ı bu tarihte kurduğunu belirtmektedir. Onun bu görevden azil tarihini ise 55 (675) yılı olarak vermektedir. Müellife göre Ukbe b. Nâfi 50 (670) yılından önce Keyrevân'ın askerî merkezlerinin krokilerini dahi hazırlamıştı (İbnü'l-Esîr: 3/268, 312). Konuyla ilgili ayrıca bk. (Ya'kûbî: 2/229). Bazı kaynaklar Ukbe b. Nâfi'nin, Amr b. Âs'ın halasının oğlu olduğunu belirtmiştir (Halife b. Hayyât: 177, 180).

kaynaklarda yer almaz. Ukbe b. Nâfi'nin askerî geçmişine bakılınca Hulefâ-yi Râşîdîn döneminden itibaren yaklaşık 20 yılı aşkın bir süre zaten çeşitli devlet kademelerinde görev aldığı görülmektedir (İbnü'l-Esîr: 2/515).

Hz. Muâviye'nin hanımlarından biri aynı zamanda Muhammed b. Ebî Huzeýfe'nin halasının kızıydı. Muhammed b. Ebi Huzeýfe hapse atıldıktan sonra kelepçelerini kesip kaçması için ona yemeğin içerisine sakladığı bir törpü göndermişti. Fakat bu girişim onun orada yakalanıp öldürülmesine neden olmuştu.¹⁴ Hz. Muâviye'nin hanımı da olsa dayısının oğlunu hapisten çıkarmaya gücü yetmemişti.

Hz. Osman'ın oğlu Saîd'in 56 (675–676) yılında Horasan valiliğine atanması (Ya'kûbî: 2/237) onun bu göreve talip olarak Hz. Muâviye'den bizzat bu tayini istemesiyle olmuştu. Saîd bu atamada kabile asabiyetini ön plana çıkarmak suretiyle bu göreve layık olduğunu ileri sürmekteydi. Fakat o sırada Horasan valisi Ubeydullah b. Ziyâd'dı. Bu sebeple Muâviye bu tayini uygun görmemişti. Bunun üzerine Saîd, Hz. Muâviye'ye erişmesi mümkün olmayan makamlara gelmesi için babasının çok çalıştığını belirtmişti. Babası Hz. Osman'ın bu iyiliklerine karşılık Horasan valiliğini istediğini belirtmiş ayrıca Yezîd b. Muâviye'ye biat almasını da eleştirmişti. Hatta kendisinin Yezîd b. Muâviye'den daha hayırlı olduğunu, babası ve annesinin de onun babası ve annesinden daha hayırlı olduğunu ileri sürmüştü. Saîd'in bu çıkışına Hz. Muâviye'nin cevabı ise; *"Babanın başına gelen musibetten dolayı senin mükâfatlandırılman gerekirdi, ancak ben elde ettiğim bu mevkiden dolayı şükür olarak babanın kanını talep ettim. Senin babanın onun babasından daha hayırlı olduğu meselesine gelince; evet, vallahi baban benden daha hayırlı idi. Annenin daha hayırlı olduğu meselesine gelince; hayır, vallahi Kureş'ten bir kadın Kelboğullarından bir kadından çok daha hayırlıdır."* şeklinde olmuştur (Taberî: 5/322; İbnü'l-Esîr: 3/352–353).

Hz. Muâviye kız kardeşinin oğlu olan İbn-i Ümmü'l-Hakem diye bilinen Abdurrahman b. Osman es-Sekafi'yi Küfe valisi yapmıştı.¹⁵ 56 (675–676) yılında ise teyzesinin aynı zamanda Utbe b. Râbia'nın kızı Ümmü Ebân'ın oğlu olan İshâk b. Talha'yı Horasan haracını toplamakla görevlendirmişti (Taberî: 5/322; İbnü'l-Esîr: 3/353). Kabile asabiyetine dayanan yönetim sisteminde gücün hanedan arasında dağılımı veya hanedan üyelerinin yönetime doğrudan ya da dolaylı olarak müdahalesi hanedan kadınlarına da siyasî nüfuz kazandırmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hanımları istisna tutulunca bile Müslüman kadının siyasî yaşamdaki etkinliği gittikçe artmıştır. Bunun en güzel misallerinden biri Hz. Muâviye'nin kız kardeşinin vali atamalarına kadar varan müdahalesidir. 58 (677–678) yılında halk nezdinde itibar görmeyen Küfe Valisi Abdurrahman halk tarafından şehirden kovulmuş ve dayısı Hz. Muâviye'nin yanına gitmişti. Hz. Muâviye bu sebeple kız kardeşi Ümmü'l-Hakem'in oğlu olan Abdurrahman'ı Mısır'a vali olarak göndermek istedi. Fakat bu kez Mısır'da hâlihazırda vali olarak görev yapan İbn-i Hudeyc tarafından şehre sokulmamıştı. Abdurrahman Mısır'a iki günlük mesafeden geri dönmek zorunda kaldı. İbn-i Hudeyc'in bu tutumunu ve durumu görüşmek üzere bir heyetle birlikte Halife'nin huzuruna geleceğini haber alan Abdurrahman'ın annesi Ümmü'l-Hakem görüşmenin yapılacağı yerde hazır bulunuyordu. İbn-i Hudeyc'in Şam'ı ziyareti nedeniyle yollar süslenmiş ve İbn-i Hudeyc adeta şenlik havası içerisinde karşılanmıştı. Bu onun halk ve idare nezdindeki itibarı göstermektedir. Fakat Hz. Muâviye'nin huzuruna çıktığında Ümmü'l-Hakem'in de orada olması görüşmenin havasını değiştirmişti. Ümmü'l-Hakem kardeşine emirü'l-mü'minîn unvanıyla hitap ederek onu adamın kim olduğunu sorunca Hz. Muâviye ona durmasını ve onun İbn-i Hudeyc olduğunu söyledi. Ümmü'l-Hakem, İbn-i Hudeyc'e yönelerek; *"Sana merhaba demiyorum. Bir adamın şanını iştimen bizzat kendisini görmenden çok daha iyidir."* dedi. İbn-i Hudeyc ise; *"Yavaş ol ey Ümmü'l-Hakem! Vallahi, sen hiç de iyi bir evlilik yapmadın. Çocuk doğurdun ama asil bir kimse de doğurmuş değilsin. Şu fasık oğlunu başımıza vali tayin etmek istedin, ama Küfeli kardeşlerimizin arasında sürdürdüğü o kötü yaşayış yüzünden Allah ona başımıza vali olmayı nasip etmedi. Vallahi, eğer aramıza dönüp de aynı şekilde o kötü yaşayışını sürdüreceksin olsaydı başını keser, yere yuvarlardım. Bu davranışımı şu oturan kişi (Muâviye) memnuniyetle karşılamasa bile..."* şeklinde tehditkâr bir karşılık vermişti. İbn-i Hudeyc'ten yana tavır alan Hz. Muâviye ise bu durumda; *"Yeter, kes sesini."* diyerek kız kardeşini azarlamıştı (İbnü'l-Esîr: 3/355–356).

Bundan başka Hind binti Utbe ve Ebû Süfyân'ın oğlu olan Utbe b. Ebû Süfyân'ın Hz. Muâviye'nin kardeşi olarak onun halifelik döneminde ailenin yakından yaşadığı yer olan Taif'e vali tayin edilmesi de akrabalık ilişkisinin siyasetteki yerine misâdir. Öyleki müelliflerin bir kısmı Utbe ile Muâviye'nin karakterini o kadar birbirine zıt görmektedirler ki aynı anne ve babadan olup birbirine zıt vasıflara sahip iki çocuk olarak bu iki kardeşi misâl gösterirler (Ertürk, 2019: 59). Dolayısıyla Hind binti Utbe'nin kızı Cüveyriye binti Ebû Süfyân'la Yermük Savaşı'na katılmasından başka (Belâzurî: 158; Taberî: 3/401, 405; Zührî: 79), geride bıraktığı erkek çocukları bizzat kurdukları devletin önemli kademelerinde yer almışlardı. Öyle ki Hz. Muâviye'den önce bile Şam valiliğine yine baba bir kardeşi olan Yezîd b. Ebû Süfyân bakmaktaydı. Ancak Hz. Ömer'in (r.a.) atamış olduğu bu vali meşhur Amvâs Vebası'nda salgına yakalanmak suretiyle 18 (639) yılında vefat etmişti (Zehabî: b. 3/58; İbnü'l-Esîr: 7/129–132).

Mekke ileri gelenlerinden olan Emevîlerin Süfyânî kolu mensuplarının İslâm tarihinde sadece Hz. Muhammed (s.a.v.) veya Hulefâ-yi Râşîdîn döneminde etkin olduğunu söylemek onlar hakkında zayıf bir tespit olacaktır. Öyle ki Ebû Süfyân'ın eşi Hind binti Utbe'yle aynı isme sahip olan kızı Hind binti Utbe'nin eşi olan Hâris b. Nevfel'in, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde zekât memurluğu ve Cidde valiliği, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde ise Mekke valiliği yapmış olması onun sadece sahâbeden olmasıyla değil ayrıca Ebû Süfyân'a damat olmasıyla da ilgiliydi. Ayrıca onun Resûlullah'a (s.a.v.) benzeyenler arasında olması da tanınır bir sahâbe olmasına etki etmiştir. Hz. Muâviye'nin kız kardeşiyle evli olan Hâris b. Nevfel, Ümeyyeoğullarının hilâfetine yetişmemiş olsa da Hz. Muâviye'nin güçlü Şam valiliği döneminde güç elde ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Çubukcu, 1997: 200).

14 Hz. Muâviye iki kız kardeşe evlilik yapmıştır. Bunlardan biri Fâhite bint Karaza b. Abdüamr b. Nevfel b. Abdümenâf, diğeri ise Kenûd bint Karaza b. Abdüamr b. Nevfel b. Abdümenâf'tır. Kaynakta bunlardan hangisinin hapisaneyeye törpü gönderdiğine dair bilgi yoktur (Belâzurî: 5/295 vd.; İbnü'l-Esîr: 3/128; Demircan, 2011: 253).

15 Onun valilik döneminde çıkan karışıklıklar neticesinde Hucr ve adamları öldürülmüştü. 51 (671) yılında öldürüleceğini anlayan Hucr, Süleym b. Yezîd'in evine sığınmıştı. Süleym onu canı pahasına korumak isteyince kızları ağlaşmaya başlamıştı. Hucr bu durumda kızlarına bir kötülük yapmamasını yani onları babasız bırakmamasını söyleyince, Süleym de onları rızıklandırınan Hz. Allah (c.c.) olduğunu belirterek endişelenmeye gerek olmadığını söylemişti (Taberî: 5/278, 325). Ayrıca İbnü'l-Esîr onun Musul valisi olduğunu kaydeder (İbnü'l-Esîr: 3/322, 355).

Sonuç

İktidara gelen Ümeyyeoğulları içerisindeki güç dağılımı hanedan kadınlarının statüsünü de yakından ilgilendirmekteydi. Peygamber (s.a.v.) hanımlarının müminlerin gözündeki mümtaz mevkileri onların müminlere annelik yapmalarıyla yakından ilgiliyken, hanedanın kadınları güçlerini artık devlet erkenden almaktaydılar. Sarayda kendine yer edinmek isteyen kadınların giriştiği entrikalar, veliaht dünyaya getiren câriyelerin hukukî olarak ümmüveled statüsü kazanması, sırtını hanedanın mevcut gücüne dayandırmak isteyen devlet ricalinin neseplerini bir şekilde hanedan üyelerine dayandırmak istemeleri ve kabileler arası evlilik akidleriyle belirlenen iç ve dış politika kadının zamanla değişen ve gelişen konumuna işaret etmektedir. Tüm bunlar hanedan mensuplarının yaptıkları evlilikleri sadece ailevi sebeplere dayandırmak yerine bu evlilikleri politik emellerin bir parçası olarak değerlendirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. İslâm dininin Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet doğrultusunda oluşturduğu şeriat ve akâidinde kadına fazlaca yer ayırmış olması aslında kadının cahiliye döneminde ne denli sömürüldüğünü de göstermektedir.

Hız. Muâviye'nin hilâfet sistemini yeni bir karaktere bürümesi ve bilhassa iktidarın babadan oğula geçmesini ön gören anlayışı haliyle Ümeyyeoğullarına hukukî bir statü kazandırmıştı. Daha önce Arap coğrafyasında sıklıkla karşılaştığımız kabile üstünlüğü ve asabiyeti Emevî iktidarında farklı bir anlama büründü. Emevî ailesi artık bir Arap kabilesinden ziyade tüm İslâm alemine hükmeden bir hanedandı. Üstelik Ümeyyeoğullarının Araplar arasındaki gücü ve itibarı belliyken şimdiki güçlerini direk iktidarın sağladığı kudretten almaktaydılar. İslâm'ın bu ilk hanedanının Müslümanlar arasındaki karışıklıkları bitirip Âmu'l-Cemâ'a'ya (Birlik Yılı-41/661) öncülük etmeleri Müslümanların Emevîlere biat etmeleri için bir sebep olmuştur.

İslâm tarihinin kapsamına giren çeşitli devletler, sadece Arap toplumunun değil pek çok farklı milletin kurduğu devletler olması münasebetiyle İslâm medeniyeti özünü korumak kaydıyla farklı medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. Bu durum kadının İslâm medeniyetindeki yerini anlamayı zorlaştırdığı gibi özellikle Müslümanların dünya geneline yayıldıkları Emevîler dönemindeki statüsünü anlamayı güçleştirmiştir. Bilhassa cahiliye döneminden yeni döneme geçişin oldukça keskin ve belirgin olması başta Araplar olmak üzere yeni Müslümanları değişime ayak uydurmaya sevk etmişti. Gerek cahiliye dönemi gerekse ilk İslâm döneminden izler taşıyan Emevî siyasi ve sosyal karakterinde kadının mevkini anlamak ve kadına atfedilen bazı hususların hangi medeniyet ve döneme ait olduğunun karmaşıklığını çözümlenmek, mezkûr dönem kaynaklarının detaylı incelenmesiyle ve akademik çerçevede karşılaşılan bazı problemlerin objektif bir üslupla irdelenmesiyle mümkün olacağı anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ahmed bin Yahya el-Belâzurî. (v. 279/892-93). *Ensâbü'l-eşraf*, (C. 1-13). (1996). Dârü'l-Fikr.
- Ahmed bin Yahya el-Belâzurî. (v. 279/892-93). *Fütûhu'l-büldân (Ülkelerin Fetihleri)*, (M. Fayda, Çev.). (2013). Siyer Yayınları.
- Çubukcu, A. (1997). Hâris b. Nevfel. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 16: 200). TDV. Yayınları.
- Demircan, A. (2011). Emevî Halifelerinin Evlilikleri. *İSTEM*, 18, 243-261.
- Ertürk, H. N. (2019). Cahiliye'den İslâm'a Cesaret Timsâli Bir Kadın Portresi: Hind bt. Utbe. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 6, 47-77.
- Fayda, M. (1998). Hulefâ-yi Râşidîn. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 18: 324-338). TDV. Yayınları.
- Fiğlalı, E. R. (1997). Hasan. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 16: 282-285). TDV. Yayınları.
- Halife b. Hayyât. (v. 240/854-55). *et-Târîh (İlk Kronolojik İslâm Tarihi)*, (Ö. Sabuncu & M. Sabuncu, Çev.). (2019). Ankara Okulu Yayınları.
- Hamdullah Müstevfî Kazvinî. (v. 740/1340'tan sonra). *Târîh-i güzide*, (M. Öztürk, Çev.). (2018). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn A'sem. (v. 320/932'den sonra). *el-Fütûh (Fetihler)*, (M. C. Caduk, Çev.). (2020). Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Haldun. (v. 808/1406). *Mukaddime*, (S. Uludağ, Çev.; C. 1-2). (2013). Dergâh Yayınları.
- İbn Hibbân. (v. 354/965). *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, (H. Bekiroğlu, Çev.). (2017). Ankara Okulu Yayınları.
- İbn İshâk. (v. 151/768). *Sîreti İbn İshâk (İlk Siyer Kitabı)*, (S. Yıldırım, Çev.). (2021). Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Kuteybe. (v. 276/889). *el-İmâme ve's-siyâse (Hilafet ve Siyaset)*, (C. Saylık, Çev.). (2017). Ankara Okulu Yayınları.
- İbnü'l-Cevzî. (v. 597/1201). *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, (C. 1-18). (1992). Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye.
- İbnü'l-Esîr. (v. 630/1233). *el-Kâmil fî't-târîh, (İslâm Tarihi)*, (A. Ağırakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, A. Özyayın, Y. Apaydın, & A. Köşe, Çev.; C. 1-10). (2016). Ocak Yayıncılık.
- İbnü'l-Halîkân. (v. 681/1282). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân mim mâ şebete bîn-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-ayân*, (C. 1-8). (1968). Dar Sader.
- İbnü'l-Kesîr. (v. 774/1373). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Tahk.; C. 1-21). (1985). Dâr-i Hicr.
- İbnü't-Tağrıberdî. (v. 874/1470). *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, (C. 1-16). (1992). Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye.
- İbnü't-Tıktaka. (v. 709/1309'dan sonra). *el-Fahrî*, (R. Şeşen, Çev.). (2016). Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İmam Suyûtî. (v. 911/1505). *Halifeler Tarihi (Târîhu'l-hulefâ)*, (A. Gündüz, Çev.). (2019). Asalet Yayınları.

- Kandemir, M. Y. (1995). Fâtıma. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 12: 219–223). TDV. Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (1998). Hind binti Utbe. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 18: 64–65). TDV. Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm*, Süre-i Mümtetine.
- Kur'ân-ı Kerîm*, Süre-i Zuhruf.
- Savaş, R. (1993). Cüveyriye bint Hâris. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 8: 146). TDV. Yayınları.
- Savaş, R. (2017). *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*. Siyer Yayınları.
- Taberî, (v. 310/923). *Târihu't-Taberî*, (C. Sayılık, Çev.; C. 1–5). (2022). Ankara Okulu Yayınları.
- Uraler, A. (2012). Ümmü Habîbe. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 42: 318–319). TDV. Yayınları.
- Vâkıdî. (v. 207/823). *Kitâbü'l-meğâzî (Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları)*, (2014). (A. Demircan & M. K. Yılmaz, Çev.). İlkharf Yayınları.
- Ya'kübî. (v. 292/905'ten sonra). *Târihu'l-Ya'kübî*, (C. 1–2). (2010). Şirketü'l-İlmî lil Matbûât.
- Yiğit, İ. (1996). Emevîler. *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, (C. 11: 87–104). TDV. Yayınları.
- Zehebî. (v. 748/1348)a. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (C. 1–25). (1982). Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî. (v. 748/1348)b. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-) meşâhîr ve'l-a'lâm*, (C. 1-17). (2003). Dârü'l-Garbi'l-İslâmi.
- Zühri. (v. 124/742). *el-Meğâzî (İlk Dönem İslâm Tarihinde Savaşlar)*, (M. N. Akdoğan, Çev.). (2003). Ankara Okulu Yayınları.

Structured Abstract

The power distribution within the dynasty, which became stronger in this way, was also closely related to the status of the dynasty women. While the prominent position of the wives of the Prophet (pbuh) in the eyes of the believers came from their motherhood to the believers, the women of the dynasty were now getting their power from the state power. The intrigues of the women who wanted to take their place in the palace, the legally ummuveled status of the odalisque who gave birth to the heir, the desire of the state dignitaries who wanted to base their back on the current power of the dynasty to base their lineage on the members of the dynasty, and the domestic and foreign policy determined by the inter-tribal marriage points to the changing and developing position of the woman over time. All these show that it is necessary to evaluate the marriages of the members of the dynasty as a part of political ambitions, instead of basing them only on family reasons. The fact that the religion of Islam has reserved a lot of space for women in the Shari'ah and doctrines formed in line with the Qur'an and Sunnah, in fact, shows how much women have been exploited before.

Muawiya's understanding of adopting a new character to the Khilafah system and especially the transfer of power from father to son naturally gave the Umayyads a legal status. The issue of tribal superiority and irritability, which we frequently encountered in Arab geography before, took on a different meaning under the Umayyad rule. The Umayyad family was no longer an Arab tribe only but a dynasty that ruled the entire Islamic world. Moreover, while the power and prestige of the Umayyads among the Arabs was evident, they were getting their current power directly from being the ruler. The fact that this first dynasty of Islam ended the conflicts among Muslims and led the Amu'l-Jama'a (Year of Unity-41/661) was a reason for Muslims to pledge allegiance to the Umayyads.

The extraordinary contribution of women to the struggle in the Battle of Yarmouk set a good example for the wars of the next period. Although the quality and the components of the army, the formation of more regular troops, and the successful functioning of the military system in the Umayyad period caused women to be not needed in wars much, it is seen that women inevitably took part in the war in the defense of some cities and castles. In this type of city defense, women were not part of the commanding officer in the army hierarchy. They mostly presented an image of helping their wives with stones and sticks, trying to protect their vineyards, gardens, and houses from the enemies at the cost of their lives. We see that the reputation that Muawiya's mother Hind binti Utba gained among the polytheists as the wife of Abu Sufyan did not continue during the times when Muawiya had a say in the administration. So much so that even the name of the odalisque Sümeyye, who was alleged to be with Abu Sufyan, was included more in the records; the only reason for this was the attempts to annex Ziyad's lineage to Muawiya's lineage on this occasion. For this reason, Ziyâd, whose ancestry is suspicious, is sometimes called Ziyâd b. Ebîh (his father's son) sometimes called Ziyâd b. Ummuhu (his mother's son). This annexation attempt of Ziyâd brought the odalisque Sümeyye, whom he claimed to be his mother, to come to the fore. This situation paved the way for new precedents on women, which, according to some ulama, agreed with the wrong decision by accepting that Ziyâd based his lineage on Abu Sufyan.

In addition, the issue of having a child from an odalisque, that is, the issue of istilad, also led to the emergence of new approaches to women in the Umayyads. Although the ways followed in this regard since the time of Hz. Omar (r.a.) aimed to prevent the increase in istilad, the odalisque law paved the way for having children from women of this status. However, the Qur'an's limitation of being able to marry a maximum of four people at the same time in a polygamous world order and making it difficult to do even so over time prevented polygamy.

The fact that women have gained different status and rights in almost every period of world history reveals that they lead a patriarchal life in many domains, especially in social, political, and economic fields. However, only some exceptional civilizations have appreciated the women as they deserve as the chief architect of the family, the state, and even the entire humanity. One of the pioneers of these civilizations, Islamic Sharia and its doctrine gave wide coverage to the issue of women's rights in line with the Qur'an and Sunnah. The rejection of the customary traditions of the social life of the pre-Islamic age of ignorance of the Islamic civilization and waging war against them also changed the view of humanity towards women. Hz. Muhammad (s.a.v.) born in a world where the rights entitled to women, whether they are slaves or free, does not go beyond what the man grants, lost his mother at a very early age which probably caused him to feel her absence constantly. So much so that by calling his daughter Hz. (her holiness) Fatima my mother, he overcompensated the feeling of loss and his daughter took Ummu ebiha tag which means the mother of her father.

In the struggles initiated against the traditions of the age of ignorance, in the first announcements and homage, women's rights and the issue of girls was among the first agenda items. Apart from the provisions in the Qur'an, the status of women, which varied according to the political authority, continued to strengthen with the Umayyads. Contrary to the age of ignorance, the decrease in the effectiveness of Hind binti Utbe, after the conquest of Mecca, is directly related to her activities before she became a Muslim. She was the pioneer of anti-Islamic activities due to her affiliation with her husband, Abu Sufyan in particular, and her role in Hz. (his holiness) Hamza's martyrdom naturally enhanced her prestige among the polytheists. The fact that Mecca, which was actually her sphere of influence, fell into the hands of the Muslims left women like Hind binti Utba no choice but to convert to Islam.